

Ks. JANUSZ CZERSKI

WSPÓŁCZESNE METODY EGZEGEZY NOWEGO TESTAMENTU

I. Metoda historyczno - krytyczna: 1. Krytyka literacka. - 2. Krytyka tradycji. - 3. Krytyka redakcji. - II. Metoda lingwistyczna: 1. Analiza syntaktyczna. - 2. Analiza semantyczna. - 3. Analiza pragmatyczna.

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej na temat interpretacji Pisma św. w Kościele rozróżnia metody i podejścia do tekstu biblijnego. Przez metodę egzegetyczną dokument rozumie całe naukowe, obiektywne postępowanie zmierzające do wyjaśnienia tekstu. Natomiast gdy chodzi o badanie tekstu w określonym aspekcie, mówi o podejściu¹ Instrukcja dzieli metody na dwie grupy: metody historyczno-krytyczne oraz literackie. Do literackich zalicza: metodę retoryczną, narratywną i semiotyczną. Obok tych metod wymienia szereg podejść, jak śledzenie tradycji i historii oddziaływania tekstu, odwoływanie się do nauk humanistycznych, czy też kontekstualny sposób interpretacji Pisma św. Współczesna egzegeza dzieli wszystkie drogi, jakie prowadzą do wyjaśnienia tekstu Pisma św. na diachroniczne i synchroniczne. Określenie diachroniczne pochodzi od greckiego słowa δια χρόνος "poprzez czas", a synchroniczne od συν - χρόνος "w (jednym) czasie" Do pierwszej grupy zalicza się metodę historyczno-krytyczną oraz badania śledzące rozwój tradycji i historii oddziaływania tekstu. Te metody traktują teksty biblijne jako dokumenty historyczne i badają je diachronicznie przy zastosowaniu metod naukowych, jakimi posługują się nauki historyczne. Starają się one odtworzyć dzieje tekstu od chwili jego powstania aż do momentu ostatecznej redakcji. Pozostałe drogi egzegezy, to "podejścia", które badają teksty biblijne synchronicznie. Traktują je jako jednostki literackie, które nie mają za sobą żadnego procesu genetycznego. Egzegetę interesuje w tym wypadku tylko efekt końcowy tradycji² We współczesnej egzegezie najbardziej rozpowszechniona jest metoda historyczno-krytyczna oraz semiotyczna, określana jako lingwistyczna.

Instrukcja Komisji Biblijnej, przyp. 1. Interpretacja Pisma Świętego w Kościele (Papieska Komisja Biblijna), tł.

K. Romaniuk, Poznań 1994 pomija przypisy.

² K. Berg, *Ein Wort wie Feuer. Wege lebendiger Bibelauslegung*, München-Stuttgart 1991, 40; J. Czerski, *Analiza lingwistyczna przypowieści o niemiłosiernym dłużniku (Mt 18,23-35)*, Wrocławski Przegląd Teologiczny 1 (1993), 27-28.

I. METODA HISTORYCZNO-KRYTYCZNA

Metoda historyczno-krytyczna, czyli diachroniczna jest nazywana historyczną, ponieważ bada teksty biblijne pod kątem historycznym, usiłuje ukazać procesy historyczne i sytuacje związane z ich powstawaniem. Jest ona również krytyczna, ponieważ posługuje się zbiorem obiektywnych zasad i działań, za pomocą których można dokonać poprawnej analizy tekstów i zrozumieć ich sens³ Inaczej: opiera się na krytycznych spostrzeżeniach. Metoda historyczno-krytyczna pozwala poznać genezę i historię tekstu oraz jego poszczególnych elementów. Jest to szczególnie istotne w badaniach nad ewangeliami, gdyż mają one za sobą długi proces genetyczny. Metoda historyczno-krytyczna nie określa jednak wzajemnej zależności poszczególnych elementów tekstu biblijnego, czyli nie pozwala ustalić struktury jednostki literackiej jako części większego procesu komunikacyjnego. Nie jest więc całkowicie wystarczająca. Stąd do głębszego wyjaśnienia tekstów biblijnych potrzebne są również inne drogi i podejścia, zwłaszcza metoda lingwistyczna.

Na metodę historyczno-krytyczną składa się pięć podstawowych badań: krytyka tekstu⁴, krytyka literacka, krytyka formy (Formgeschichte), krytyka tradycji i redakcji. Badania te są ściśle ze sobą związane i zasadniczo nie można ich oddzielić i wyróżniać jako poszczególne etapy analizy tekstu biblijnego. W procesie historycznym powstawania ewangelii z punktu widzenia metody historyczno-krytycznej występują dwa zasadnicze etapy: etap tradycji ustnej oraz etap pisemnej redakcji. Wymagają one odmiennego podejścia metodologicznego, co ilustruje następujący schemat:

---

³ Berg, dz. cyt., 41-44.

Zasady krytyki tekstu m. i. omawiają: B. M. Metzger, *The Text of the New Testament*, Oxford 1964; K. Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki Starego i Nowego Testamentu*, Poznań-Warszawa-Lublin 1975; K. u B. Aland, *Der Text des Neuen Testaments*; A. Tronina, *Tekst Pisma Świętego*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szlaga, Poznań-Warszawa 1986, 171-178; J. Flis, *Krytyka tekstu Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. H. Langkammer, Pelplin 1994, 51-83.

Etapy	Metody
Tradycja ustna (przed i popaschalna) <ul style="list-style-type: none"> ● nauczanie Jezusa ● przepowiadanie apostołów 	} krytyka tradycji } krytyka formy
Redakcja pisemna <ul style="list-style-type: none"> ● spisywanie słów i czynów Jezusa ● redakcja ewangelii 	krytyka literacka krytyka redakcji

1. Krytyka literacka

1) Określenie i cele

Krytyka literacka zajmuje się prehistorią tekstu biblijnego, szuka jego przedliterackiej pisemnej formy i stara się zrekonstruować jego źródła oraz ustalić ich teologiczne akcenty i "Sitz im Leben"⁵ Autorzy korzystają z różnych źródeł. Współcześni autorzy podają źródła, z jakich korzystają i na jakie się powołują, lecz w starożytności nie miało to większego znaczenia. Stąd i ewangeliści korzystając z wielu źródeł pisanych nie wymieniają ich. Nie zawsze jednak da się w ewangeliach poznać, czy w określonych fragmentach ich autorzy korzystali ze źródeł, zwłaszcza gdy materiał źródła został umiejętnie przepracowany i włączony do dzieła.

Czy potrzebne jest jednak sięganie do pisemnych źródeł ewangelii, skoro i tak przyjmuje się za natchnioną ich ostateczną redakcję? Czy krytyka literacka nie jest tylko swego rodzaju gimnastyką umysłową? Otóż z badań nad genezą ewangelii synoptycznych wiadomo, że tradycja popaschalna o Jezusie pod wpływem Ducha Świętego rozwijała się i pogłębiała. Coraz lepiej rozumiano osobę Jezusa, jego słowa i czyny, formowały się podstawowe zasady wiary chrześcijańskiej w specyficznym dla tamtych czasów "Sitz im Leben", na jakie składały się wpływy judaizmu, kultury hellenistycznej w jej różnych formach, a przede wszystkim kontrowersje z przeciwnikami. Rozwój myśli teologicznej oraz dyskusje z przeciwnikami i błędnowiercami odbywały się zarówno na płaszczyźnie retorycznej, jak i pisarskiej. W tych warunkach kształtował się autentyczny nurt wiary i powstały pierwsze dokumenty, które były źródłami ewangelii synoptycznych. Krytyka literacka szukając tych źródeł pisemnych pragnie poznać życie wspólnoty popaschalnej, problemy archaicznego Kościoła, jej wiarę i odtworzyć nakreślony przez nią obraz Jezusa⁶ Bezpośrednie cele krytyki literackiej Nowego Testamentu

⁵ W. Egger, *Methodenlehre zum Neuen Testament. Einführung in linguistische und historisch-kritische Methoden*, Freiburg-Basel-Wien 1987, 162.

M.-E. Boismard-A. Lamouille, *Aus der Werkstatt der Evangelisten. Einführung in die Literarkritik*, München 1980, 22.

są różnicowane, w zależności od rodzaju księgi. Na przykład w egzegezie ewangelii synoptycznych krytyka literacka stara się przede wszystkim wyjaśnić podobieństwa i różnice pomiędzy poszczególnymi synoptykami, zrekonstruować źródła wraz z ich przewodnimi ideami teologicznymi oraz "Sitz im Leben". W tym celu zostały wypracowane różne modele, wskazujące na prawdopodobne źródła. Wśród uczonych największym powodzeniem cieszy się model zwany teorią dwóch (lub więcej) źródeł.

2) Kryteria

Autor przejmując tekst źródła poddaje go pracy redakcyjnej, wprowadza do innego kontekstu, stawia nowe akcenty, zgodne z koncepcją swego dzieła. Tego rodzaju interwencja redaktorska zostawia zazwyczaj ślady. Uważne śledzenie oraz zinterpretowanie tych śladów pozwala zrekonstruować drogę, jaką odbył tekst od źródła do dzieła. Krytyka wypracowała szereg kryteriów, dzięki którym można przynajmniej w przybliżeniu odtworzyć dzieje tekstu i wskazać jego przedliterackie źródła. Są to: brak jedności tekstu spowodowany przerwami myśli, glosy (wyjaśnienia), dublety i powtórzenia, sprzeczności, zmiana imion, nazw, czy słownictwa i stylu. Wskazówek dotyczących źródła dostarcza również krytyka tekstu.

a. Przerwanie myśli

Świadectwem korzystania ze źródła jest niespodziewane wprowadzenie nowej tematyki, jaka narusza integralność tekstu i powoduje przerwę prowadzonej myśli. Czasem powrót do myśli pierwotnej zostaje w takich wypadkach zaznaczony przez powtórzenie ostatnich słów fragmentu poprzedzającego tekst wprowadzony⁷. Przykładem wprowadzonego tekstu jest w ewangelii Marka wyjaśnienie dotyczące rytualnego obmywania rąk (Mk 7,2-4), po którym następuje kontrowersja Jezusa z faryzeuszami i uczonymi na temat czystości rytualnej. Tego fragmentu brak u pozostałych synoptyków. Śladem jego wprowadzenia przez Marka jest powtórzenie zwrotu: "faryzeusze i uczeni w Piśmie" (Mk 7,1.5). Innym przykładem może być wprowadzenie przez Mateusza tematu grzechów przeciw Duchowi Św. (Mt 12,31nn). Temat ten pojawia się niespodziewanie po kontrowersji Jezusa z faryzeuszami, dotyczącej jego egzorcyzmów i taktyki złego ducha (Mt 12,22-30), po czym Mateusz powraca znowu do przerwanej wątku o taktyce złego ducha (Mt 12,43-45).

b. Glosy

W ewangeliach synoptycznych spotyka się szereg tekstów wyjaśniających. Glosą jest na przykład fragment Mk 7,3-4, wyjaśniający judaistyczną praktykę rytualnego obmywania rąk, jaki tłumaczy powód oburzenia faryzeusza, gdy "zobaczyli, że niektórzy z jego uczniów jedzą

nieczystymi, to jest nieumytymi rękami" (Mk 7,2). Do glos można także zaliczyć wyjaśnienia greckiemu czytelnikowi aramejskich oraz hebrajskich słów lub nazw, jak na przykład: Βο-ανηργές "synowie gromu" (Mk 3,17); Ταλιθα κουμ "dziewczynko, tobie mówię, podnieś się" (Mk 5,41); Κορβάν "dar ofiarny" (Mk 7,11); Εφφαθα "otwórz się" (Mk 7,34); Ηλι, ηλι λεμα σαβαχθαυ "Boże mój, Boże mój, czemu mnie opuściłeś" (Mt 27,46) itp. Glosy mogą pochodzić od autora lub zostały przejęte przez niego ze źródła. Nie zawsze jednak można jednoznacznie określić ich pochodzenie⁸

c. Dublety i powtórzenia

Przez dublety i powtórzenia rozumie się dwukrotne lub wielokrotne powtarzanie tekstów o tej samej tematyce. Przykładem dubletu w ewangeliach Marka i Mateusza są dwa opowiadania o cudownym rozmnożeniu chleba. Pierwsze: Mk 6,30-44 i Mt 14,13-21, drugie: Mk 8,1-10 i Mt 15,32-39. Obydwa opowiadania są tak do siebie podobne, że wielu współczesnych komentatorów uważa, iż chodzi o jedno wydarzenie. Prawdopodobnie taką opinię podzielał również Łukasz, który przekazał tylko jeden opis rozmnożenia chleba (Łk 9,10-17)⁹ Innym przykładem dubletu jest logion Jezusa o zbawieniu i utracie życia: Mk 8,35; Mt 16,25; Łk 9,24 oraz Mt 10,39 i Łk 17,33. W pierwszym wypadku teksty synoptyczne przytaczające logion są paralelne i wskazują na wspólne źródło, natomiast w drugim przypadku synoptycy nieco różnią się pomiędzy sobą, a więc można przypuszczać, że korzystali z innego źródła¹⁰

Ewangelie synoptyczne posiadają wiele wspólnego materiału. Zestawiając je obok siebie można stwierdzić, która z nich podaje tekst bardziej pierwotny. Obowiązuje przy tym następująca zasada: za młodszy spośród dwóch tekstów uważa się ten, który został lepiej opracowany pod względem stylistycznym i jest bardziej zrozumiały¹¹ Na przykład tekst "Ojcze nasz" w wersji Łukasza (11,2-4) uważa się za starszy od wersji Mateusza (6,9,-13), bardziej rozwiniętej i ulepszonej.

Gdy powtórzenia i dublety dotyczą obszerniejszych fragmentów tekstu jest to niewątpliwie wskazówką, że autor korzystał ze źródeł. Natomiast krótkie powtórzenia w ramach tekstu nie zawsze są taką wskazówką¹²

⁸ Boismard-Lamouille, *Aus der Werkstatt*, 27.

Tamże, 36.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Egger, *Methodenlehre*, 166.

¹² Tamże, 167.

d. Sprzeczności

Świadectwem korzystania przez autora ze źródeł są występujące w tekście sprzeczności, jakie naruszają jego spójność. Każdy autor stara się, aby zredagowany przez niego tekst był jak najbardziej spójny. Nie zawsze się to jednak udaje i czasami wprowadzony przez autora materiał źródła pozostawia ślady w postaci sprzeczności¹³. W opowiadaniu o egzorcyzmie w Gerazie (Mk 5,1-20) w Mk 5,2 jest powiedziane, że chory zbliżył się do Jezusa, natomiast w Mk 5,6, że jest od niego oddalony. Według Mk 6,45 uczniowie przeprawiają się łodzią do Betsaidy, natomiast Mk 6,53 stwierdza, że przybyli nad Jezioro Genezaret. Marek wykorzystał tu dwie różne tradycje, które wprowadza do swojej ewangelii.

e. Zmiany słownictwa i stylu

Każdy autor posiada charakterystyczny styl, posługuje się ulubionym przez siebie słownictwem i frazeologią. Jeżeli w tekście pojawia się słownictwo i styl obcy autorowi można przypuszczać, że chodzi albo o wcześniejszy etap redakcji tekstu lub o materiał źródła, który został niezgrabnie zredagowany. Autor bowiem ma dwie możliwości korzystania z materiałów źródłowych. Może je wprowadzić bez większych zmian i wówczas tekst źródła daje się łatwo rozpoznać, lub też dostosowuje go do swego stylu oraz języka i wtedy rekonstrukcja źródła jest znaczenie trudniejsza¹⁴. Przykładem na pierwszą możliwość jest Mk 16,9-20, którego język i styl różnią się od całej ewangelii, co sugerowałoby, że fragment ten pochodzi z późniejszej tradycji. Przypuszczenia te potwierdza krytyka tekstu. Przykładem drugiej możliwości jest trzecia ewangelia. Łukasz potrafił w sposób mistrzowski wykorzystać źródła, tak że gdyby nie zestawienie synoptyczne czasem trudno byłoby poznać, że nie jest to jego własny materiał¹⁵.

2. Krytyka tradycji

1) Określenie i cele

Badania nad genezą ewangelii synoptycznych wykazały, że ich teksty przed ostateczną redakcją były przekazywane ustnie w formie izolowanych, samodzielnych jednostek. Krytyka tradycji¹⁶ zmierza do ustalenia historii tekstu w tradycji ustnej oraz do rekonstrukcji tych małych

¹³ Tamże, 167.

¹⁴ Boismard - Lamouille, *Aus der Werkstatt*, 40-41.

¹⁵ J. C z e r s k i, *Wprowadzenie do Ksiąg Nowego Testamentu*, Opole 1996, 64.

¹⁶ Metodologia niemiecka odróżnia krytykę źródeł (Überlieferungskritik lub Quellenkritik) od krytyki tradycji (Traditionskritik). Krytyka źródeł bada genezę małych jednostek literackich i szuka ich źródeł, natomiast krytyka tradycji zajmuje się identyfikacją i opisem już ustalonego tekstu, który obejmuje szereg takich jednostek. Por. W. S t r e n g e r, *Biblische Methodenlehre*, Düsseldorf 1987, 73.

jednostek literackich, jakie w tradycji ustnej przekazywano oddzielnie, a które redaktor tekstu włączył do swego dzieła¹⁷ Tradycja tworzyła się przez powtarzanie prostych, znanych tekstów, które z biegiem czasu otrzymały nowe akcenty teologiczne, były rozwijane i uzupełniane. Duży wpływ na te zmiany wywierało życie i sytuacje konkretnych Kościołów (Sitz im Leben).

2) Zasady

Krytyka tradycji wypracowała szereg metod, które pozwalają wskazać prawdopodobne etapy historii badanego tekstu oraz odtworzyć jego pierwotną formę. Podstawowym założeniem tej metody jest twierdzenie, że każdy tekst był początkowy krótki, spójny i posiadał odniesienie do sytuacji konkretnego Kościoła, w jakim powstał. Ten krótki, zwarty tekst w zetknięciu się z innymi formami przekazu oraz pod wpływem rozmaitych sytuacji i potrzeb (Sitz im Leben) uległ zmianom, został rozwinięty. Celem uchwycenia tych zmian należy uwzględnić następujące ogólne zasady:

1. Przy pomocy krytyki literackiej należy zbadać spójność tekstu, w ramach fragmentu, w jakim on występuje. Jeżeli w tekście zauważa się sprzeczności, różne tendencje teologiczne lub brak koherencji w ramach gatunku, można przypuszczać, że chodzi o kilka etapów tradycji¹⁸
2. Określić ewentualny wpływ tradycji Starego Testamentu, judaizmu czy środowiska pozabiblijnego na formowanie się i dzieje badanego fragmentu. Najstarsza tradycja wyprzedzająca powstanie ewangelii interpretowała słowa i czyny Jezusa w świetle tekstów i pojęć Starego Testamentu oraz tradycji judaistycznej, nadając im jednak nowe treści¹⁹ Cytaty biblijne służyły jako argumenty w dowodzeniu lub wskazywały na wypełnianie się zapowiedzi Starego Testamentu. Przykładem jest Mk 15,24, gdzie podział szat Jezusa pomiędzy żołnierzy został zinterpretowany przy pomocy cytatu Ps 22,19²⁰
3. Poszczególne etapy tradycji można wyodrębnić porównując badany tekst z innymi w aspekcie języka, syntaksy, semantyki, form retorycznych, czy narracyjnych²¹ Przykładem jest wprowadzenie do opowiadania o wjeździe Jezusa do Jerozolimy: "i kiedy zbliżają się (ἐγγίζουσιν) do Betfage" (Mk 11,1). Porównanie języka tego tekstu z całą

---

¹⁷ Egger, *Methodenlehre*, 170; H. Langkammer, *Współczesna interpretacja Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. H. Langkammer, Pelplin 1994, 38.

¹⁸ Egger, *Methodenlehre*, 173.

¹⁹ K. Berger, *Exegese des Neuen Testaments*, Heidelberg 1984, 169-171; H. Langkammer, *Metoda historii tradycji*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. H. Langkammer, Pelplin 1994, 113-119.

²⁰ G. Schneider, *Die Passion Jesu nach drei älteren Evangelien*, München 1973, 25.

²¹ Berger, dz. cyt., 169; Egger, dz. cyt., 173.

ewangelią Marka wskazuje, że słowo ἐγγίζω w znaczeniu lokalnym występuje jeszcze w Mk 14,42, poza tym jest mu obce, co sugeruje, że tekst Mk 11,1 pochodzi z tradycji przedmarkowej²²

4. Należy określić "Sitz im Leben" badanego tekstu, stawiając następujące pytania: Kto przemawia (kogo tekst reprezentuje)? Do kogo tekst jest adresowany? Jaka sytuacja została opisana? Jakie pragmatyczne cele stawia sobie badany tekst?²³ W oparciu o te kryteria L. S c h e n k e bada historię tradycji opisów cudownego rozmnożenia chleba i stwierdza, że w drugim opowiadaniu o rozmnożeniu chleba (Mk 8,1-9) tekst nawiązuje do Eucharystii, a więc został uformowany w Kościele popaschalnym i jest adresowany do uczestników liturgii eucharystycznej. Przeżywają oni rozmaite udręki i słabości, których nie są w stanie przetrzymać bez pokarmu Jezusa. Opis ten pochodzi więc z tradycji przedmarkowej, lecz reprezentuje jej późniejszy etap w stosunku do pierwszego opowiadania o rozmnożeniu chleba (Mk 6,30-44)²⁴

Szereg kryteriów specjalnych, pomocnych w krytyce tradycji przypowieści Chrystusa podaje J. J e r e m i a s:

1. Przekład przypowieści na język grecki.
2. Zmiana materiału obrazowego.
3. Szczegóły ornamentacyjne.
4. Wpływ Starego Testamentu i ludowych motywów narracyjnych.
5. Zmiana słuchaczy.
6. Aktualizacja dla potrzeb Kościoła (pareneza, działalność misyjna itp.).
7. Alegoryzacja.
8. Zbiory przypowieści.
9. Ramy przypowieści²⁵

Wszystkie znane uczonym zasady krytyki tradycji nie wystarczają jednak, aby zrekonstruować genezę tekstu. Konieczne jest z kolei odwołanie się do krytyki redakcji.

²² C.-P M ä r z, "Siehe, dein König kommt zu dir...". Eine traditions-geschichtliche Untersuchung zur Einzugsperikope, Leipzig 1980, 24-25.

²³ L. S c h e n k e, *Die wunderbare Brotvermehrung. Die neutestamentliche Erzählungen und ihre Bedeutung*, Würzburg 1983, 126-128. 132-134.

²⁴ Tamże, 128-134.

²⁵ *Die Gleichnisse Jesu*, Berlin 1972, 21-114.

3. Krytyka redakcji

1) Określenie i cele

Księgi Nowego Testamentu, a zwłaszcza ewangelie mają za sobą długi proces genetyczny. Zanim doszło do ich ostatecznej redakcji materiał w nich zawarty był przekazywany w tradycji ustnej, częściowo był spisany aż znalazł swój ostateczny wyraz w zredagowanej księdze. Krytyka formy (Formgeschichte) koncentrowała się głównie na etapie tradycji wyprzedzającej redakcję ewangelii i traktowała ewangelistów jako zbieraczy tradycji, którzy nie wnieśli osobistego wkładu w powstanie ewangelii. Krytyka redakcji (Redaktionskritik) natomiast bada pracę i wkład autora w tekst, czy w dzieło, które zostało opracowane na podstawie różnych dostępnych mu źródeł. Wychodzi ona bowiem z założenia, że poszczególne księgi Nowego Testamentu nie są przypadkowym zbiorem różnych fragmentów, lecz dziełami świadomie i celowo zredagowanymi, o określonej kompozycji i strukturze. Ponieważ chodzi tu o długi proces historyczny, krytykę redakcji określa się również jako metodę historii redakcji (Redaktionsgeschichtliche Methode). Metoda krytyki redakcji polega na analizie wszystkich elementów określonego tekstu z punktu widzenia kompozycji oraz przepracowania przez autora materiałów źródła²⁶

2) Czynniki wpływające na redakcję tekstu

Według W. E g g e r a²⁷, aby stwierdzić, w jaki sposób tekst otrzymał ostateczną formę, należy zbadać:

1. Z jakich źródeł korzystał autor.
2. Jakimi kryteriami kierował się w wyborze, przepracowaniu i uporządkowaniu tego materiału.
3. Jaki jest jego osobisty wkład.
4. Do jakich adresatów zwraca się i w jaki sposób stara się ich przekonać.
5. Jakie jeszcze inne faktory miały wpływ na redakcję dzieła.

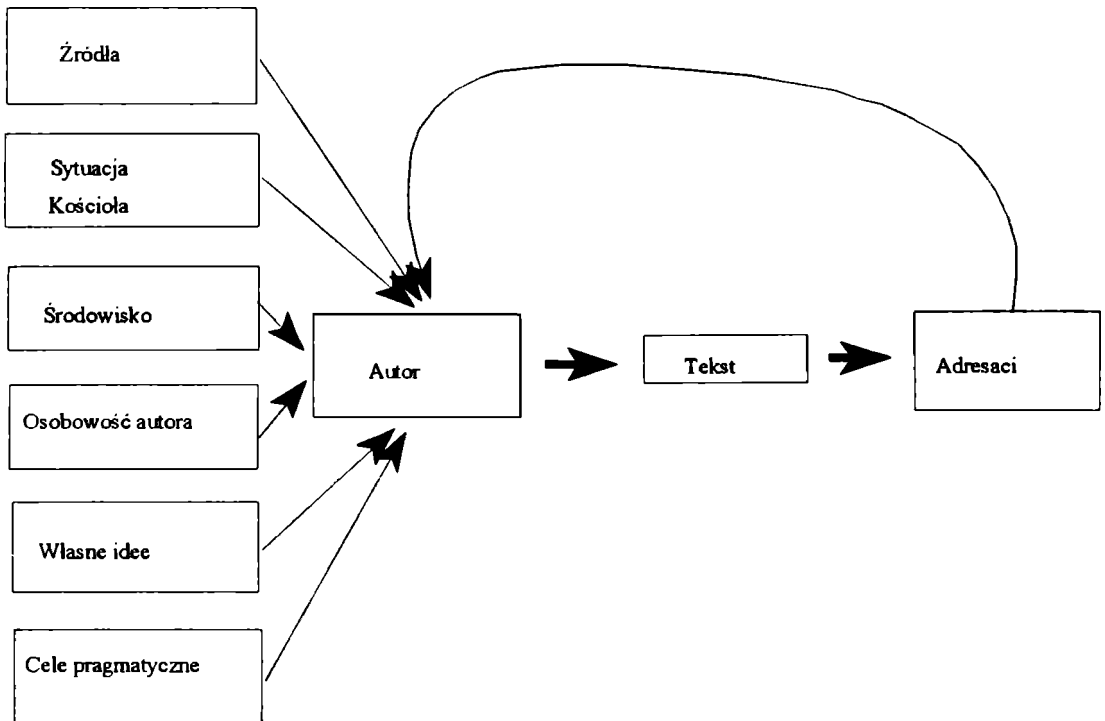
Ten zestaw pytań należałoby jeszcze uzupełnić o "Sitz im Leben" autora, a przede wszystkim o pytania dotyczące jego osoby, środowiska, mentalności, doświadczenia itp. Autor redagując dzieło pragnie czytelnikami coś zakomunikować. Jego tekst jest środkiem komunikacji z adresatami (czytelnikami). Na redakcję tekstu mają wpływ następujące czynniki: dostępne autorowi źródła, sytuacja i problemy Kościoła, w jakim żyje, różne faktory środowiskowe, jak na przykład socjologiczne, językowe, kulturowe itp., osobowość autora, jego wykształcenie, koncepcje i zdolności pisarskie, sytuacja adresatów oraz cele pragmatyczne,

---

²⁶ Berger, *Exegese*, 202.

²⁷ *Methodenlehre*, 184.

jakie sobie autor stawia i do których pragnie przekonać adresatów. Ten model komunikacji wraz z zespołem czynników, jakie mają wpływ na redakcję dzieła można zilustrować graficznie:

Powyższe zestawienie graficzne wskazuje tylko najważniejsze naturalne faktory, wpływające na redakcję dzieła, pomija natomiast istotny dla ksiąg natchnionych czynnik, jakim jest inspiracja Ducha Świętego, dzięki której tekst, przypominający każde inne dzieło literackie otrzymuje nowy, nadprzyrodzony wymiar.

a. Źródła

Ewangelści korzystali zarówno ze źródeł pisanych, jak i ustnych. Nie wprowadzali jednak całego materiału dostępnych im źródeł do swoich ewangelii, lecz dokonywali w nich wyboru²⁸ Świadczy o tym już samo zestawienie synoptyczne. I tak na przykład Marek przypomina fotografa, który rejestrował głównie wydarzenia z życia Jezusa, Mateusz znowu wybierał chętnie ze źródeł te fragmenty, które zawierały jego mowy. Chociaż Mateusz i Łukasz korzystali w dużej mierze z Marka, to jednak opuścili zgodnie niektóre fragmenty jego ewangelii, jak na przykład przypowieść o nasieniu rozwijającym się własną siłą (Mk 4,26-29), opowiadanie o uzdrowieniu niewidomego pod Betsaidą (Mk 8,22-26), czy też szereg drobniejszych tekstów. Mateusz z kolei przejął fragmenty drugiej ewangelii, które opuścił Łukasz, jak na przykład opowiadanie o syrofenicjance (Mk 7,24-30; Mt 15,21-28), o

²⁸ H. Frankemöller, *Biblische Handlungsanweisungen. Beispiele pragmatischer Exegese*, Mainz 1983, 66.

cudownym nakarmieniu czterech tysięcy (Mk 8,1-10; Mt 15,32-39), wypowiedź Jezusa o powtórny przyjsciu Eliasza (Mk 9,11-13; Mt 17,10-13) i inne.

b. Praca redakcyjna

Dokładne oddzielenie materiału źródła pochodzącego z tradycji od wkładu i pracy redakcyjnej autora jest bardzo trudne i często niemożliwe²⁹ Autor dokonuje nie tylko selekcji i wyboru materiału źródła, lecz również porządkuje go i redaguje według własnych koncepcji. H. Zimmern podaje aż 18 przypadków interwencji redakcyjnych ewangelistów³⁰.

1. Poprawki stylistyczne, dotyczące wyboru słów oraz konstrukcji zdań.
2. Objasnianie tekstu przejętego ze źródła.
3. Opuszczanie trudnych do zrozumienia wyrażeń lub zdań.
4. Przystosowywanie obrazów do realiów i pojęć adresatów.
5. Transpozycja materiału tradycji.
6. Przetawienia jednostek narracyjnych.
7. Dołączenie innego elementu tradycji.
8. Wprowadzenie innego materiału tradycji.
9. Uzupełnienia z innej tradycji.
10. Skracanie materiału źródła.
11. Kompozycja materiału w oparciu o hasła (środek mnemotechniczny).
12. Łączenie początkowo oddzielnych jednostek tradycji.
13. Stosowanie własnej techniki kompozycji różnych jednostek narracyjnych (i przejścia).
14. Wskazówki geograficzne i topograficzne.
15. Cytaty refleksyjne Starego Testamentu.
16. Dramatyzacja scen lub logionów.
17. Ponowne wprowadzenie logionu (Wiederaufnahme) jako środka interpretacji w innym kontekście.
18. Interpretacja teologiczna.

II. METODA LINGWISTYCZNA

Metody lingwistyczne - w przeciwieństwie do metod diachronicznych - traktują tekst jako jednostkę literacką, która nie ma za sobą procesu genetycznego i patrzą na tekst jako na spójną całość. Poszczególne elementy tekstu są ze sobą powiązane i wzajemnie zależne. Z tych zależności powstaje jednostka o określonej formie jako jeden z elementów szerszego procesu

---

²⁹ K. Berger, *Exegese*, 206.

³⁰ *Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode*, Stuttgart 1982, 226-234.

komunikacji³¹ Synchroniczne badanie wybranego tekstu obejmuje następujące analizy: 1) analizę syntaktyczną; 2) semantyczną i w tekstach narracyjnych - narratywną; oraz 3) analizę pragmatyczną.

1. Analiza syntaktyczna

Gramatyka określa najogólniej syntaksę jako naukę o budowie zdań. Nazwa pochodzi od greckiego słowa σύνταξις: ustawienie, organizacja, system, konstrukcja gramatyczna, składnia. Zdanie jest najmniejszym, relatywnie samodzielny elementem tekstu³². Można je zdefiniować jako zamknięty segment wypowiedzi złożony z wyrazów, zgodnie z regułami gramatycznymi³³. Dopiero w konkretnych zdaniach słowa, jakie posiadają więcej znaczeń otrzymują określony sens. Na przykład w Łk 11,36 słowo "światło" spełnia różne funkcje: *Jeśli zatem całe ciało twoje będzie świetliste, nie mając w sobie jakiegś ciemności, całe będzie świetliste, jak gdyby oświetlała cię lampa*. Światło ma w tym zdaniu dwa znaczenia: 1) dosłowne, gdy mowa jest o świetle lampy; 2) metaforyczne, gdy chodzi o światło ciała.

Analiza syntaktyczna zajmuje się badaniem kształtu językowego określonego tekstu, a więc relacjami, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami języka (znakami) występującymi w badanym tekście oraz zasadami, na podstawie których te elementy zostały wprowadzone do tekstu³⁴. Analiza syntaktyczna obejmuje następujące działania metodyczne: 1) oddzielenie badanego tekstu od jego kontekstu; 2) sporządzenie inwentarza słów (tzw. leksykon); 3) określenie części mowy i form gramatycznych, 4) analizę struktury zdań oraz sposobu ich łączenia; 5) charakterystykę stylu; 6) podział tekstu.

1) Odgraniczenie tekstu

Przedmiotem analizy synchronicznej jest konkretny tekst wydzielony z większego kontekstu. Należy więc naprzód zbadać, czy został on logicznie odgraniczony, czy stanowi integralną jednostkę literacką. Najprościej można wydzielić jednostkę literacką, która posiada wyraźne wprowadzenie (prolog) i zakończenie (epilog). Prologi i epilogi starannie pielęgnowała retoryka starożytna, natomiast występują one rzadziej, względnie w bardzo uproszczonej formie w tekstach biblijnych. Lingwistyka wskazuje jednak inne cechy, pozwalające na wydzielenie tekstu z jego kontekstu. W tekstach narratywnych mogą to być: zmiany osób, miejsca i czasu,

³¹ Egger, *Methodenlehre*, 74.

³² Volmert, *Grundkurs Sprachwissenschaft*, 115.

³³ M. Głowiński T. Kostkiewiczowa A. Okopeń-Sławińska, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1988, 586.

³⁴ Cz erski, *Analiza lingwistyczna*, 28.

zmiana sceny, sytuacji i sposobu działania osób³⁵ Na przykład w opowiadaniu o rozmowie Jezusa z bogatym człowiekiem (Mk 10,17-22) granice tekstu stanowi jego przyście (w. 17) i odejście (w. 22). Zmiana miejsca oddziela opis powołania Piotra i Andrzeja (Mt 4,18-20). Jezus przychodzi nad Jezioro Galilejskie (w. 18), a następnie powołuje obydwu apostołów, którzy: *natychmiast zostawili sieci i poszli za nim* (w. 20). Kolejny segment zaznaczony jest zmianą miejsca: *A gdy poszedł stamtąd* (Mt 4,21). W tekstach o charakterze retorycznym, poetyckim i argumentacyjnym znakami wskazującymi granice jednostki literackiej mogą być: wprowadzenia, konkluzje, podsumowujące wywód, zmiana tematyki itp. W kazaniu na górze (Mt 5-7) znajduje się wiele jednostek tematycznych, które można oddzielić. Na przykład poszczególne antytezy zaczynają się charakterystycznym zwrotem: *śyszeliście, że powiedziano* (Mt 5,21. 27-33 itd). Natomiast całe kazanie na górze kończy stwierdzenie: *Gdy Jezus dokończył tych mów* (Mt 7,28).

2) Leksykon

Specyfikę tekstu biblijnego określa jego charakterystyczne słownictwo. Stosowana w tekście lub w jakimś segmencie tekstu terminologia, częstotliwość występowania pewnych słów oraz sposób ich stosowania dają wstępną orientację odnośnie teologicznych akcentów badanego tekstu, pogłębiają analizę semantyczną oraz dają niezbędne wskazania odnośnie diachronicznej krytyki tradycji i redakcji³⁶

Na przykład charakterystyczne słownictwo przypowieści o niemiłosiernym ministrze (Mt 18,23-35) stanowi terminologia miłosierdzia: ἐλεῆσαι, ἠλέησα, σπλαγχνισθεῖς oraz słowa: ὁ δοῦλος (sługa: 5 razy), ὁ σύνδουλος (minister: 4 razy), ὁ κύριος (pan: 5 razy), ὀφειλεῖν-ὀφειλέτης-τὸ ὀφειλλόμενον (być winnym, dłużnik, dług: 5 razy). Leksykon opowiadania o dziecięctwie Jezusa według Łukasza (1,5-2,52) zawiera między innymi takie słowa, jak: ἄγγελος (anioł), δόξα (chwała), εἶπεν (powiedział), ταρασσῶ (doznać zmieszania, przestraszyć się), φοβέομαι (odczuwać bojaźń, poważać), συνχαίρειν-χαρά-χαίρειν (cieszyć się, radość). Słownictwo to wskazuje na atmosferę objawienia, chwały Bożej, bojaźni oraz radości, charakterystycznej w opisach objawień.

3) Części mowy i formy gramatyczne

Częściami mowy nazywamy klasy wyrazów wyodrębniające się ze względu na pewne wspólne cechy formalne. Są to: rzeczownik, rodzajnik, zaimek, przymieć, liczebnik, przymiotnik itd. Przez formę gramatyczną rozumie się natomiast dwa elementy struktury słowa: jeden, który wskazuje jego funkcje leksykalne i drugi, będący znamieniem jego funkcji gramatycznych.

³⁵ Berger, *Exegese*, 17.

³⁶ Egger, *Methodenlehre*, 78.

Takimi formami są na przykład w czasowniku tryby, czasy i strony. Wnikliwa obserwacja występujących w tekście części mowy oraz ich form gramatycznych rzuca światło na centralne tematy tekstu. Jeśli na przykład dominują w nim zaimki osobowe (ja, ty, on, wy itd.), nacisk położony jest na informację, tekst pragnie coś zakomunikować³⁷ Przykładem może być prolog do trzeciej ewangelii (Łk 1,1-4). Praesens historicum jest znowu charakterystyczny dla tekstów narracyjnych. Chętnie posługiwali się nim pisarze klasycy. W Nowym Testamencie najczęściej występuje u Marka³⁸ Przykład: *Gdy on jeszcze mówi, przychodzą ludzie od przełożonego synagogi i donoszą* (Mk 5,35)³⁹ Forma bezosobowa passivi służy często do opisanie Imienia Bożego (tzw. *divinum passivum*)⁴⁰

4) Struktura zdań oraz sposób ich łączenia

Przez zdanie rozumie się zamknięty segment wypowiedzi złożony z wyrazów zestawionych zgodnie z określonymi regułami. Konstytywną częścią zdania jest predykat, czyli orzeczenie⁴¹ Dopiero zdanie nadaje słowom (wyrazom) konkretne znaczenie. Struktura zdania w języku greckim nie podlega tak bezwzględnie regułom gramatycznym, jak w językach nowożytnych, Jest bardziej swobodna, zwłaszcza w księgach narracyjnych, do jakich należą ewangelie. Niemniej jednak najczęściej spotyka się następującą budowę zdań:

koniunkcja (początek zdania) + orzeczenie + podmiot + dopełnienie + uzupełnienia.

Występujące czasami przestawienie tego porządku ma na celu zaakcentowanie określonej części zdania⁴² Na przykład: *I ogarnął [dosłownie: stał się na] wszystkich strach* (Łk 1,65). W tym zdaniu akcent pada na "wszystkich" Okoliczności czasu, wprowadzające nowy fragment występują zazwyczaj na początku zdania: *W dniach tych przybywa Jan [...]* (Mt 3,1); *Stało się w dniach Heroda, króla Judei* (Łk 1,5).

Od sposobu łączenia zdań, czyli koniunkcji zależy spójność tekstu. W pismach Nowego Testamentu można wyróżnić cztery sposoby łączenia zdań: stosowanie powtórzeń, zaimków, spójników i partykuł⁴³ W pierwszym wypadku jakieś słowo lub grupa słów zostaje ponownie podjęta w różnych miejscach tekstu. Na przykład w opowiadaniu o egzorcyzmie w Gerazie trzykrotnie powtarza się słowo ἀκάθαρτος (nieczysty): Mk 5,2.8.13. Innym sposobem łączenia

³⁷ Egger, *Methodenlehre*, 79.

³⁸ Blass - Debrunner - Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen¹⁵ 1979, § 321.

³⁹ Biblia Tysiąclecia tłumaczy ten tekst w czasie przeszłym.

⁴⁰ Blass - Debrunner - Rehkopf, dz. cyt., § 130.

Głowiński - Kostkiewiczowa - Okopeń Sławińska, *Słownik*, 586.

⁴² Blass - Debrunner - Rehkopf, dz. cyt., § 472.

⁴³ Berger, *Exegese*, 13-16.

zdań jest stosowanie zaimków, jak w opowiadaniu o powołaniu celnika Mateusza: *I przechodząc stamtąd Jezus ujrzal człowieka siedzącego na cle, zwanego Mateuszem i mówi mu (αὐτῷ) [...] I wstawszy towarzyszył mu (αὐτῷ). I stało się, gdy on (αὐτοῦ) siedział przy stole [...] (Mt 9,9-10). Spójniki i partykuły łączą najczęściej zdania współrzędne. Gramatyka grecka Nowego Testamentu wyróżnia następujące funkcje spójników i partykuł w zdaniach współrzędnych⁴⁴:*

1. Łączące: καί (w znaczeniu: "i", "a", jako celowe "aby", zamiast zaimka względnego itp.), δέ (i).
2. Wprowadzające: τε (i, a, również), τε-τε (zarówno-jak).
3. Zaprzeczające: οὐτε (i nie, także nie), οὐδέ (nie, ani).
4. Dysjunktywne (wykluczające): ἢ (albo), ἢ-ἢ (albo-albo), εἴτε-εἴτε (bądź to-bądź to).
5. Przeciwnostawne: δέ (zaś, a, natomiast, ale), ἀλλά (lecz, ale); πλὴν (lecz, jednakże).
6. Skutkowe: οὖν (więc, zatem, przeto), ἄρα (a zatem, przeto, dlatego), διό (dlatego, przeto).
7. Przyczynowe: γάρ (bowiem, gdyż, ponieważ).

Zdania podporządkowane łączą następujące partykuły i spójniki⁴⁵:

1. Komparatywne: ὡς (jak, jakby, jak gdyby), ὡσπερ (podobnie jak, jak gdyby), καθά (według tego jak, tak jak), καθάπερ (tak jak, podobnie jak), καθώς (zgodnie z tym jak, podobnie jak).
2. Hipotetyczne: εἰ (jeżeli, o ile, gdyby), εἰάν (jeśli, gdyby, na wypadek).
3. Czasowe: ὅτε (gdy, kiedy, podczas gdy), ὅταν (gdy, kiedy, ilekroć), ἐπεὶ (gdy, kiedy), ἕως (aż do momentu, dopóki nie), ὡς (obok sensu porównawczego oznacza również: ponieważ, gdyż itp.).
4. Przyczynowe: ὅτι (bo, ponieważ), διότι (dlatego że, ponieważ, z tego powodu), καθότι (jako że, ponieważ, gdyż), ἐπεὶ (ponieważ, gdyż, skoro), ὅπου (skoro).

5) Cechy stylu

Przez styl dzieła literackiego rozumie się zespół zasad i środków językowych nadających dziełu literackiemu indywidualne cechy⁴⁶. Analiza stylu polega na badaniu występujących w tekście środków ekspresji oraz oryginalnych zwrotów, odbiegających od ogólnie przyjętych⁴⁷. Istnieją różne figury stylu. W E g g e r dzieli je na cztery grupy: 1) uzupełnienie; 2) dołączenie;

⁴⁴ Blass - Debrunner - Rehkopf, *Grammatik*, § 442-452.

⁴⁵ Tamże, § 453-457.

⁴⁶ Głowiński - Kostkiewiczowa - Okopeń Sławińska, *Słownik*, 491.

⁴⁷ Egger, *Methodenlehre*, 81.

3) opuszczenie; 4) uporządkowanie⁴⁸ Wiele figur stylistycznych w pismach Nowego Testamentu zdradza wpływy stylu semickiego. Naśladowaniem stylu semickiego jest na przykład "asyndeton", czyli szeregowe łączenie zdań bez pomocy spójników (Mk 8,1-2.18-20a; 10,24b-25.27-30; 14,18b-20 itp.), schematy liczbowe (Mt 1,1-6;.7-11.12-16; 6,9-13; 15,34.36.37 itp.), czy paralelizmy, czyli zestawienia dwóch określeń, dwóch zdań lub dwóch części jakiegoś opowiadania (Mt 6,14; 10,40; 7,24-27 itp.)⁴⁹ Inne charakterystyczne cechy stylu autorów ksiąg Nowego Testamentu, to: interpolacje, czyli wstawianie do opowiadania tekstu uzupełniającego (Mk 2,5b-10a w 2,1-5.10b-12; 11,15-18 w 11,12-14.20-25), "inkluzje", to jest zamykanie fragmentu literackiego identyczną lub analogiczną formułą, czy słowem (Mt 1,23 i 28,19-20; 5,1-2 i 7,28-8,1 itp.), "chiazmy", czyli kompozycje według schematu: A - B - B¹ - A¹; A - B - C - A¹ lub A - B - C D C¹ - B¹ - A¹ (Mt 9,1-8; 12,31-37; 13,13-18 itp.) itp.⁵⁰

6) Podział tekstu

Do wodrębnienia poszczególnych segmentów tekstu służą następujące środki językowe:

1. Partykuły i spójniki; na przykład tekst Mk 11,1-11 dzieli na segmenty spójnik καί (i).
2. Nastęstwo czasu, na przykład εὐθὺς (natychmiast): Mk 1,21-28 (1,21.23.28).
3. Zmiana miejsca; w przypowieści Mt 18,23-35: pałac króla (18,23-27) - przed pałacem (18,28-31a) - pałac króla (18,31b-34).
4. Zmiana osób; szczególnie w tekstach narracyjnych, na przykład w przypowieściach.
5. Zmiana tematu; za przykład może tu posłużyć kazanie nas górze (Mt 5-7).
6. W tekstach o charakterze retorycznym, poetyckim i argumentacyjnych znakami podziału mogą być powtórzenia, nastęstwo słów, nowe figury literackie (chiazmy, paralelizmy, antytezy itp.)⁵¹

2. Analiza semantyczna

Określenie "semantyczna" pochodzi od greckiego τὸ σήμα - znak. Analiza semantyczna bada bowiem znaczenie poszczególnych znaków, to znaczy słów, zdań i całych testów oraz szuka odpowiedzi na pytanie, co określony tekst pragnie wyrazić i jak należy rozumieć poszczególne wyrażenia i zdania występujące w tekście⁵² Rozróżnia się semantykę słów i semantykę tekstu.

⁴⁸ Tamże, 81-83.

⁴⁹ J. C z e r s k i, *Ewangelie Synoptyczne w aspekcie literackim, historycznym i teologicznym*, Opole 1996, 98. 129. 130.

⁵⁰ Tamże, 99. 129-130.

⁵¹ Tenże, *Analiza lingwistyczna*, 31.

⁵² Tamże, 33.

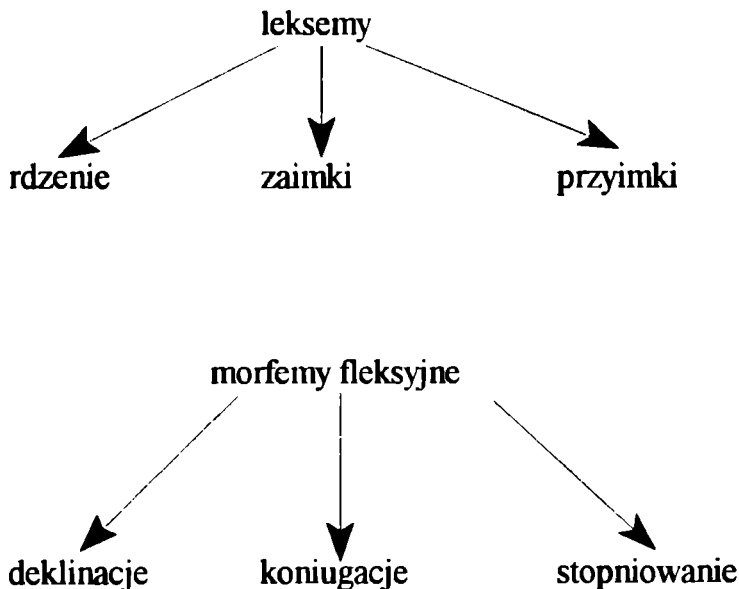

1) Semantyka słów i pojęć

a. Morfemy

Przez "słowo" (wyraz) lingwistyka rozumie znak językowy, określane inaczej jako jednostka leksykalna, która w piśmie jest oddzielona od innych⁵³ Wyrazy składają się z "morfemów" (od greckiego μορφή: forma, kształt)⁵⁴ Morfem jest najprostszym elementem struktury słowa a zarazem jednostką językową o samodzielnym znaczeniu⁵⁵ Morfemy z kolei dzielą się na leksykalne i fleksyjne.

Morfemy leksykalne, zwane inaczej leksemami są to jednostki samodzielne o określonym znaczeniu, nie występujące w tekście. W takiej formie podają leksemy słowniki. Na przykład: dom, ogród, owca. Natomiast morfemy fleksyjne, zwane inaczej gramatycznymi lub słotwórczymi są formą pochodną leksemów i występują w tekście. Na przykład: domu, ogrodami, owiec. Rozróżnienie pomiędzy wyrazami leksykalnymi i fleksyjnymi dotyczy tylko słów odmiennych, jak czasowniki, rzeczowniki, czy przymiotniki. Natomiast w wypadku słów nieodmiennych (przysłowki, spójniki, przyimki itp.) obydwa rodzaje morfemów pokrywają się⁵⁶ Graficznie podział morfemów można przedstawić w następujący sposób:

⁵³ H. Vater, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, München 1994, 70.

⁵⁴ J. Volmert, *Grundkurs Sprachwissenschaft*, 21.

J. T. Jensen, *Morphology. Word Structure in Generative Grammar*, Amsterdam-Philadelphia 1990, 2.

⁵⁶ Głowiński - Kostkiewiczowa - Okopeń - Sławińska, *Słownik*, 297; H. Vater, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, 70-71

Bazą morfemów fleksyjnych są leksemy oraz prefiksy i sufiksy, to znaczy części wyrazów występujące przed lub po rdzeniu. Prefiksy i sufiksy jako rdzenie posiadają zasadniczo abstrakcyjne znaczenie. Na przykład sufiks η w ἀρετ-ή określa cnotę, w τέχν-η sztukę, a w πύλ-η bramę. Sufiks ov może wskazywać kwiaty i jarzyny (κρίν-ον "lilia"; λάχαν-ον "jarzyny") lub narzędzia (δίκτυ-ον "sieć"). Słowa fleksyjne mogą jednocześnie posiadać kilka znaczeń. Na przykład τῆς ἀγάπ-ης (ἡ ἀγάπη "miłość") wskazuje jednocześnie na singularis i genetivus; ἐρχόμεν-ον (ἐρχόμενος "przychodzący") może oznaczać sing. nominativus lub accusativus neutrum.

Aby ustalić znaczenie poszczególnych słów należy zbadać ich strukturę. W tym celu przeprowadza się segmentację wyrazów, dokonując identyfikacji morfemów. Słowa dzieli się zatem na najdrobniejsze elementy, które posiadają jakieś znaczenie. Analiza morfemów nie jest jednak możliwa bez znajomości całej panoramy znaczeń, jakie badane słowo posiada. Przykładem może tu być występujące w "Ojcie nasz" w Mt 6,11 słowo ἐπιούσιον, które można tłumaczyć: ἐπὶ τὴν οὐρανὸν (ἡμέραν): na dzień bieżący, dzisiejszy, codzienny; ἡ ἐπιούσα (ἡμέρα): następujący, nadchodzący dzień lub ἐπι-ούσιος: wystarczający, konieczny⁵⁷ W wypadku ἐπιούσιον segmentacja zależy od przyjętego znaczenia. Kolejnym problemem związanym z podziałem słowa na poszczególne segmenty jest zmiana występujących w nim samogłosek oraz rdzenia. Na przykład czasownik λαμβάνω (brać, pochwyć, ogarnąć itd.) w futurum ma formę λήψομαι, w aoristus ἔλαβον.

b. Cechy semantyczne

Celem analizy semantycznej słów jest ustalenie znaczeń poszczególnych leksemów w zależności od kontekstu, w jakim występują. Wyraz "droga" posiada inne znaczenie w Mt 2,12, a inne w Mt 7,13. W pierwszym wypadku mówi o szlaku, którym magowie ze wschodu powrócili do siebie, natomiast w drugim wypadku określa postępowanie. Słowa łączą się z kontekstem w dwojaki sposób: syntagmatycznie lub paradygmatycznie.

"Syntagma" (od greckiego σύνταγμα "oddział żołnierzy w szeregu") oznacza szereg następujących po sobie jednostek znaczeniowych w danym ciągu wypowiedzeniowym, tworząc pewną całość⁵⁸ Wyrazy w związku syntagmatycznym są obok siebie zestawione szeregowo, to znaczy następują po sobie w kierunku horyzontalnym, jak w zdaniu. Łączą się ze sobą linearnie. Syntagmę można inaczej określić jako kombinację morfemów. W zdaniu: "I natychmiast Duch wyrzuca go na pustynię" (Mk 1,12) wyrazy: "i, natychmiast, Duch, wyrzucać, on, na, pustynia" następują po sobie szeregowo, tworząc relację syntagmatyczną. W relacji syntagmatycznej poszczególne wyrazy są elementami niepowtarzalnymi.

H. G. Liddell - R. Scott, *A Greek-English Lexicon with a Supplement*, Oxford⁹ 1977, 614. 649.

⁵⁸ Z. Gołąb, A. Heinz - K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1970, 556.

"Paradygmat" (od greckiego παράδειγμαὸ wzór, model, przykład) określa w językoznawstwie zespół powtarzających się równolegle form w określonej klasie wyrazów. Przez "relacje paradygmatyczne" rozumie się natomiast stosunki zachodzące pomiędzy wyrazami, które na podstawie wspólnej cechy są do siebie podobne. Elementy paradygmatyczne są powtarzalne i pozwalają wydzielić w ciągu wypowiedzeniowym elementy niepowtarzalne, czyli syntagmatyczne⁵⁹

Przykładem może być pojęcie miłosierdzia Chrystusa w funkcji powołania ludzi do królestwa Bożego w pierwszej ewangelii. Pojęcie to posiada wiele cech semantycznych, które stają się widoczne po zestawieniu odpowiednich tekstów (syntagm):

Cechy semantyczne \ Teksty	Mt 9,13	Mt 9,36	Mt 18,27.33b
relacja	+	+	+
nierówność relacji	+	+	+
strona niższa w krytycznej sytuacji duchowej	+	+	
człowiek sam nie może sobie pomóc	+	+	+
czyn	+	+	+
akt łaski	+	+	+
przebaczenie	+	+	
objawienie miłosierdzia Boga	+	+	+
wezwanie do naśladowania	+		+

2) Semantyka tekstu

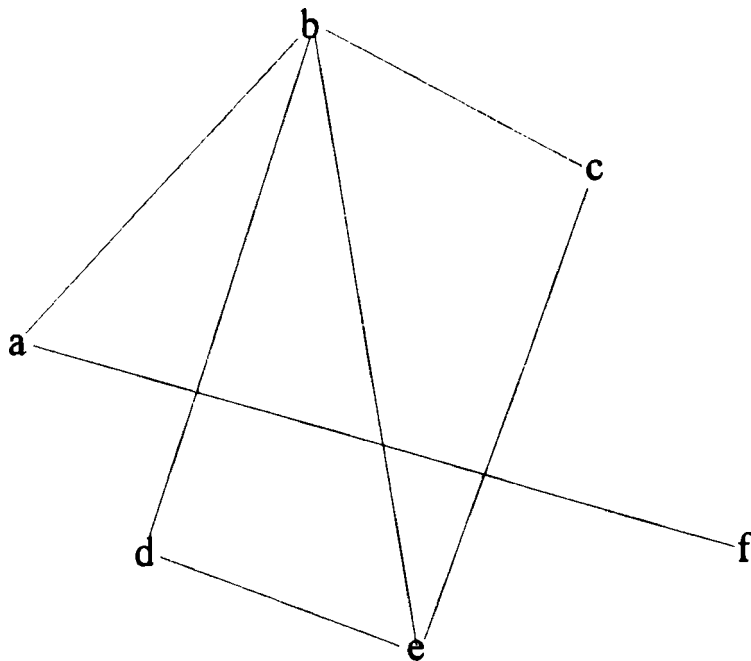
a. Relacje semantyczne

W tekście z punktu widzenia semantyki poszczególne elementy są ze sobą ściśle powiązane w ten sposób, że jeden z nich wskazuje na drugi. Tekst jako konkretna jednostka literacka jest sam w sobie zamkniętą całością, rodzajem "semantycznego mikro-Universum"⁶⁰ Ilustruje to następujący rysunek⁶¹.

⁵⁹ Tamże, 411-412.

⁶⁰ E g g e r, *Methodenlehre*, 94.

A. F o s s i o n, *Leggere le scritture. Teoria e pratica della lettura strutturale*, Torino 1982, 24.

Strukturą tekstu nazywa lingwistyka sumę wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi jego elementami (a, b, c, d, e, f itd.)⁶² Relacje semantyczne pomiędzy poszczególnymi zdaniami badanego tekstu mogą być różnego rodzaju. J. V o l m e r t wymienia pięć takich relacji⁶³.

1. "Implikacja" polega na hierarchicznej budowie zdania, w którym słowa są nadrzędnie lub podrzędnie uporządkowane.
2. "Dwuznaczność" zachodzi w wypadku słów o wieloznacznym znaczeniu.
3. Synonimy (wyrazy bliskoznaczne).
4. Antonimy (wyrazy o przeciwstawnym znaczeniu).
5. Heteronimy, czyli słowa o podobnym znaczeniu w ramach pewnych kategorii, jak na przykład nazwy miesięcy.

b. Pole semantyczne

Przez "pole semantyczne" słów (Wortfeld) określa się w lingwistyce słownictwo lub zbiór terminów, które posiadają pewne cechy wspólne⁶⁴ Na przykład określenie "miłosierdzie" należy do pola semantycznego słów: miłość, dobroć, łaskawość, sprawiedliwość, łaska⁶⁵ Każde

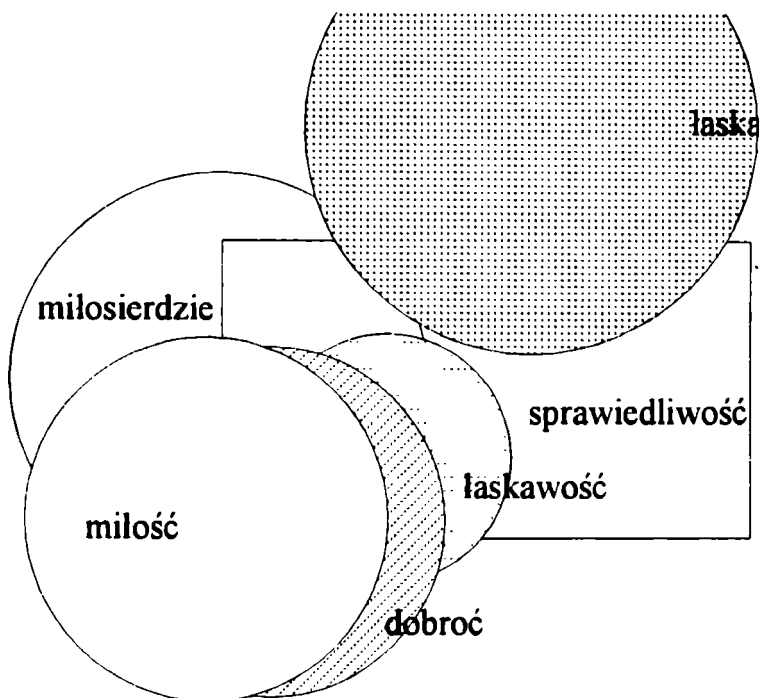
⁶² W Stenger, *Biblische Methodenlehre*, Düsseldorf 1988, 38; R. Bartnicki, *Ewangelie w analizie strukturalno-semiotycznej*, Warszawa 1992, 17.

⁶³ *Grundkurs Sprachwissenschaft*, 158-167.

⁶⁴ H. Pelz, *Linguistik für Anfänger*, Hamburg¹⁰ 1992, 179.

J. C z e r s k i, *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza*, Opole 1986, 157.

z nich posiada jakąś cechę wspólną z pozostałymi, jak ilustruje to rysunek:

c. Cechy semantyczne tekstu

Występujące w tekście wyrazy (słowa) można zgrupować na podstawie pewnych wspólnych cech. Na przykład w przypowieści o niemiłosiernym ministrze (Mt 18,23-35) występują dwie grupy czasowników. Jedną z nich tworzą czasowniki wyrażające ruch: być prowadzonym, upadać, odsyłać, wychodzić, odchodzić, wrzucać. Inną natomiast czasowniki wyrażające wewnętrzną postawę i uczucia: mieć cierpliwość, doznawać lub okazywać miłosierdzie, nie chcieć, smucić się.

Kolejną cechą semantyczną tekstu są opozycje zachodzące pomiędzy jego elementami znaczeniowymi. W przypowieści Mt 18,23-35 tworzą je słowa: okazać cierpliwość - nie chcieć, okazać miłosierdzie - nie chcieć oraz osoby: pan - sługa, sługa - współsługa, Bóg - chrześcijanin.

Po zestawieniu tych grup okazuje się, że występują w nich wspólne cechy, które lingwistyka określa jako "linie znaczeniowe"⁶⁶ W tej samej przypowieści otrzymujemy następujące linie znaczeniowe, wynikające z opozycji:

⁶⁶ H. Langkammer, *Metody lingwistyczne*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. H. Langkammer, Pelplin 1994, 253-254.

pan	sluga
domaga się zwrotu dlugu	nie ma z czego oddać
nakazuje sprzedać dłużnika	prosi o cierpliwość
okazuje miłosierdzie	odchodzi wolno

W wypadku dłuższych tekstów, zwłaszcza narracyjnych W E g g e r poleca zestawienie według następującego wzoru: co się dzieje - kto jest podmiotem działania - kto, lub co jest przedmiotem działania - kiedy - gdzie - dlaczego itp⁶⁷ Podobnie formuluje zasady semantyki obszerniejszych opowiadań H. L a n g a k a m m e r: wymienić osoby - określić ich funkcje - wyodrębnić dialog - sprecyzować końcowy wydźwięk dialogu - uchwycić parenezę - przeprowadzić porównanie z zasadniczym tematem⁶⁸

3. Analiza pragmatyczna

Zadaniem języka i tekstu pisanego jest komunikacja. Język skierowany jest na odbiorcę, pragnie przekazać jakąś informację. Funkcje komunikatywne języka bada analiza pragmatyczna tekstu⁶⁹ Pragmatyka, podobnie jak semantyka zajmuje się ustaleniem sensu wypowiedzi. W związku z tym S. C. L e v i n s o n określa pragmatykę jako "studium wszystkich tych aspektów sensu, jakich nie uwzględnia teoria semantyczna"⁷⁰ H. S c h w e i z e r zauważa wprawdzie zbieżności pomiędzy semantyką i pragmatyką, lecz podkreśla również dwie oryginalne cechy pragmatyki⁷¹.

1. Pragmatyka stara się poza znaczeniem słów uchwycić właściwe intencje tekstu.
2. Pragmatyka ma na uwadze wszystkie inne teksty, które pozostają w związku z tekstem badanym.

Relacje pomiędzy syntaksą, semantyką i pragmatyką ilustruje następujący schemat:

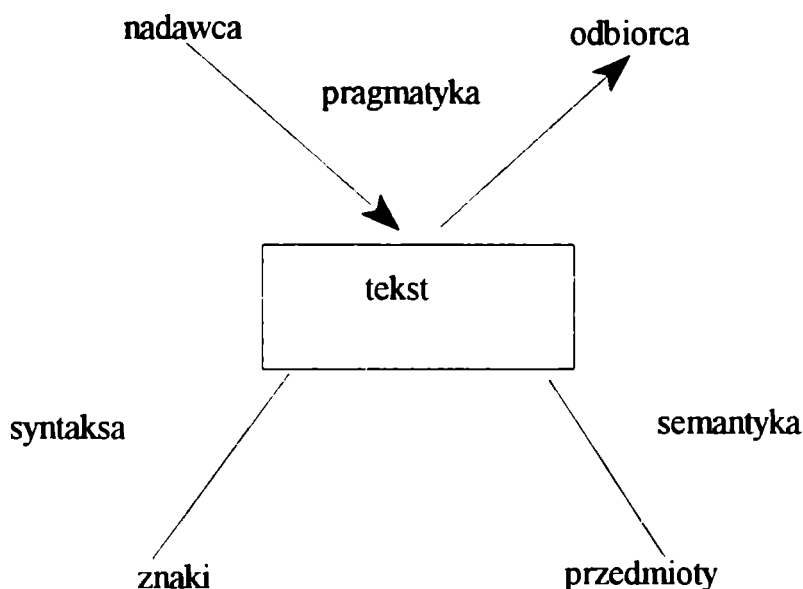
Methodenlehre, 100.

⁶⁸ *Metodologia Nowego Testamentu*, Opole 1991, 135-136.

⁶⁹ P e l z, *Linguistik*, 221-222.

⁷⁰ *Pragmatics*, Cambridge 1983, 12.

Biblische Texte verstehen. Arbeitsbuch zur Hermeneutik und Methodik der Bibelinterpretation, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1986, 78.

Analiza pragmatyczna zajmuje się dynamiczną funkcją tekstu i bada w jaki sposób określony tekst stara się ukierunkować czytelnika, inaczej: analiza pragmatyczna dąży do odnalezienia intencji tekstu i szuka odpowiedzi na pytanie, dlaczego i po co określony tekst został zredagowany⁷². W tym celu należy zbadać o jaką funkcję języka chodzi, jakie cele miał autor na uwadze, w jaki sposób posługuje się on środkami mowy, aby obudzić w czytelniku określone reakcje. Uczni zajmujący się lingwistyką proponują różne klasyfikacje funkcji języka w procesie komunikacji słowa.

Dell H. Hyman podaje następującą listę możliwych funkcji języka⁷³.

1. Ekspresyjna (emocjonalna) - wyraża uczucia nadawcy tekstu.
2. Dyrektywna, gdy autor apeluje do czytelnika.
3. Informacyjna - przedstawienie jakiejś spraw.
4. Kontekstualna, gdy chodzi o uwzględnienie kontekstu sytuacyjnego.
5. Kontaktowa, w wypadku utrudnionej komunikacji pomiędzy autorem, a adresatami.
6. Mealingwistyczna - tekst staje się sam w sobie tematem.

⁷² Czernski, *Analiza lingwistyczna*, 35.

⁷³ *Ethnographie des Sprechens*, w: *Funktionen der Sprache*, hrsg. O. Schober, Stuttgart 1974, 18.

J. H a b e r m a s i N. L u h m a n n⁷⁴ podają listę różnych funkcji języka, jakie pozwalają odczytać oddziaływanie tekstu. Można je zestawić w następujących grupach:

1. Opisać, powiadomić, opowiedzieć, informować, zauważyć, sprzeciwić się.
2. Potwierdzić, zapewnić, twierdzić, zaprzeczyć, kwestionować.
3. Objawić, odsłonić, wydać, przyznać, przedstawić w dobrym świetle, wyprzeć się.
4. Rozkazać, zarządzić, wezwać, prosić, domagać się, pragnąć, napominać, zezwalać, radzić, ostrzegać, pocieszać, wahać się, obiecywać, uzgadniać, usprawiedliwiać się, proponować.
5. Pozdrawiać, życzyć, dziękować.

H. V a t e r opierając się na badaniach J. R. S e a r l e g o wymienia następujące funkcje mowy⁷⁵:

1. Reprezentatywną (twierdzenia, stwierdzenia, wnioski końcowe itp.).
2. Dyrektywną (rozkazy, rozporządzenia, prośby, rady itp.).
3. Zobowiązującą ("kommissiva" różne zobowiązania, śluby, oświadczenia odnośnie planów itp.).
4. Ekspresywną (podziękowania, usprawiedliwienia, gratulacje itp.).
5. Deklaratywną (chrzty, wypowiedzenia wojen, komunikaty, które zmieniają sytuację: "die unmittelbar die Welt verändern").
6. Deklaracje reprezentatywne (np. orzeczenia sądowe).

Spośród wielu wskazówek praktycznego stosowania pragmatyki, jakie proponują współcześni językoznawcy, do interpretacji pragmatycznej tekstu biblijnego można zastosować następujące kroki metodyczne:

1. Ustalić kontekst sytuacyjny⁷⁶
2. Zwrócić szczególną uwagę na występowanie trybu rozkazującego, gdyż forma rozkazująca najbardziej określa sposób myślenia i postępowania⁷⁷
3. Z badać, jaką skalę wartości przedstawia autor i jak ocenia postępowanie osób. Najłatwiej odczytać intencje tekstu, gdy autor stawia postępowanie jakiejś osoby za przykład.
4. Przeanalizować dynamiczną funkcję opowiadania, to znaczy zbadać, jaki model postępowania proponuje autor w swoim tekście⁷⁸

⁷⁴ *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt am Main 1971, 109-113.

⁷⁵ *Einführung in die Sprachwissenschaft*, 207-208.

⁷⁶ R. L a c k, *Lecture strutturaliste dell' antico testamento*, Roma 1978, 25-28; W. E g g e r, *Methodenlehre*, 137.

H. W e i n r i c h, *Textgrammatik der französischen Sprache*, Stuttgart 1982, 213.

⁷⁸ E g g e r, dz. cyt., 140-141.

Przykład skróconej analizy pragmatycznej opowiadania o kontrowersji Jezusa z faryzeuszami na temat jego władzy wypędzania złych duchów (Mt 12,22-37, tzw. Beelzebulrede) daje D. Trunk. Autor stwierdza w wyniku przeprowadzonej analizy syntaktycznej i semantycznej, że w tekście tym widoczne są cztery intencje Mateusza⁷⁹.

1. Zwrócić uwagę słuchaczy - czytelników na mesjański i eschatologiczny charakter egzorcyzmów oraz uzdrowień dokonywanych przez Jezusa (Mt 12,23.28-29). Zrozumienie charakteru cudotwórczej działalności Jezusa ma na celu postawić słuchaczy przed decyzją: "Kto nie jest ze mną, jest przeciwko mnie" (Mt 12,30).
2. Mateusz przedstawia różne możliwe zarzuty stawiane Chrystusowi i przeciwstawia im odpowiednie argumenty (Mt 12,25-29).
3. Ostrzega słuchaczy - czytelników przed niebezpieczeństwem faryzejskiej mentalności (Mt 12,24.31-35).
4. Opowiadanie ma również aspekt parenetyczny: ostrzega przed prowadzeniem nieużytecznych dyskusji (Mt 12,31-37).

Analiza lingwistyczna pozwala na głębsze zrozumienie tekstu biblijnego, wskazuje jego pragmatyczne, kerygmacyjne aspekty. Nie może ona wprawdzie zastąpić krytyki historyczno - literackiej, natomiast obie metody: diachroniczna i synchroniczna doskonale się uzupełniają. Analiza lingwistyczna jest szczególnie pomocna przy krytyce literackiej, krytyce formy (Formgeschichte) i krytyce redakcji. W badaniach krytyczno - literackich wskazuje właściwy kontekst, stwierdza jednolitość tekstu, pozwala określić jego strukturę. Krytykę formy wspomaga w poszukiwaniach gatunku, a krytykę redakcji w badaniach nad pracą redakcyjną autora oraz jego intencjami teologicznymi. Metodycznie analiza synchroniczna powinna wyprzedzać analizę diachroniczną.

---

⁷⁹ *Der messianische Heiler. Eine Redaktions- und religionsgeschichtliche Studie zu den Exorzismen im Matthäusevangelium*, Freiburg-Basel-Wien 1994.